

Bibliography

1. Bekh I. D. Vykhovannia osobystosti: u 2 kn. Kn.1: Osobystisno oriientovanyi pidhid: teoretyko-tehnologichni zasady: navch.-metod. Vydannia / I. D. Bekh. – K.: Lybid, 2003. – 280 s. **2. Bekh I. D.** Vykhovannia osobystosti: u 2 kn. Kn. 2: Osobystisno oriientovanyi pidhid: teoretyko-tehnologichni zasady: navch.-metod. posib. / I. D. Bekh. – K.: Lybid, 2003. – 344 s. **3. Dmitriieva O.I.** Formuvannia pravosvidomosti starshoklasnykiv z porushenniamy slukhu : monografiia / O. I. Dmitriieva. – Kamianets-Podilskyi : Kamianets - Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka, 2018. – 172 s. **4. Kozlova A.A.** Ispolzovaniie igrovyh form na urokah prava / A. A. Kozlova // Prepodavaniie istorii i obshchestvoznaniia v shk. – 2004. – №5. – s. 70-73. **5. Fitsula M.M.** Pedagogika : navch. posib. dlia stud. vyshch. ped. zakl. osvity / M.M. Fitsula. – K.: Vydav. tsentr «Akademiia», 2002. – 528 s.

Received 13.03.2019

Accepted 13.04.2019

УДК 373-056.2/.3:331.548

DOI 10.32626/2413-2578.2019-14.92-100

Т.О. Докучина
dokuchyna@gmail.com

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Відомості про автора: Докучина Тетяна Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доценткафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами у спеціальних та інклюзивних закладах освіти, підготовка педагогів до роботи в умовах інклюзії. Email: dokuchyna@gmail.com

Contact: Dokuchyna Tetiana, PhD of pedagogy, associate professor of the department of correctional pedagogy and inclusive education in Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilsky, Ukraine. Academic interests: psychological and educational assistance for children with special educational needs in special and inclusive educational institutions, training teachers to work in inclusive education. Email: dokuchyna@gmail.com.

Докучина Т.О. Профорієнтаційна робота з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. У статті розглядається проблема профорієнтаційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Обґрунтовано, що здійснення профорієнтаційної роботи є важливим завданням сучасного закладу освіти. Впровадження інклюзивного навчання передбачає удосконалення системи профорієнтаційної роботи, зокрема оновлення організаційно-методичного підходу щодо її здійснення з учнями з особливими освітніми потребами. Визначено, що профорієнтаційна робота має декілька компонентів (професійна діагностика, професійне інформування, професійне консультування, професійний вибір та професійна адаптація), реалізація яких в умовах інклюзивного навчання має специфіку, що обумовлено наявністю особливих освітніх потреб учнів. На основі аналізу літературних джерел визначено умови успішного здійснення профорієнтаційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії. Встановлено, що основними напрямками реалізації завдань профорієнтаційної роботи в умовах інклюзивного навчання є: робота з учнями з особливими освітніми потребами з урахуванням категорії порушень психофізичного розвитку та потреб ринку праці; співпраця з професійно-технічними та вищими закладами освіти, службами зайнятості, роботодавцями; залучення батьків до співпраці.

Ключові слова: профорієнтаційна робота, учні з особливими освітніми потребами, інклюзивне навчання, заклад загальної середньої освіти.

Докучина Т.А. Профориентационная работа с детьми с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного обучения. В статье рассматривается проблема профориентационной работы с детьми с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного обучения. Обосновано, что осуществление профориентационной работы является важной задачей современного учебного заведения. Внедрение инклюзивного обучения предусматривает усовершенствование системы профориентации, в частности обновление организационно-методического подхода к ее осуществлению с учащимися с особыми образовательными потребностями. Определено, что профориентационная работа имеет несколько компонентов (профессиональная диагностика, профессиональное информирование, профессиональное консультирование, профессиональный выбор и профессиональная адаптация), реализация которых в условиях инклюзивного обучения имеет специфику, что обусловлено наличием особых образовательных потребностей в учащихся. На основе анализа литературных источников определены условия успешного осуществления профориентационной работы с детьми с особыми образовательными потребностями в

условиях инклюзии. Установлено, что основными направлениями реализации задач профессиональной ориентации в условиях инклюзивного обучения являются: работа с учащимися с особыми образовательными потребностями с учетом категории нарушений психофизического развития и потребностей рынка труда; сотрудничество с профессионально-техническими и высшими учебными заведениями, службами занятости, работодателями; привлечение родителей к сотрудничеству.

Ключевые слова: профориентационная работа, учащиеся с особыми образовательными потребностями, инклюзивное обучение, заведение общего среднего образования.

Dokuchyna T. Vocational guidance work with children with special educational needs in conditions of inclusive education. The article deals with the problem of vocational guidance work with children with special educational needs in conditions of inclusive education. It is substantiated that the implementation of vocational guidance work is an important task of the modern educational institution. It was determined that the introduction of inclusive education envisages the improvement of the system of vocational guidance work, in particular the updating of the organizational and methodical approach for its implementation with pupils with special educational needs. It was determined that vocational guidance work has several components (professional diagnostics, professional information, professional counselling, professional choice and professional adaptation), the implementation of which in conditions of inclusive education has specificity due to the presence of special educational needs of pupils. On the basis of analysis of literary sources, the conditions for the successful implementation of vocational guidance work with children with special educational needs in conditions of inclusive education were determined, in particular: the implementation of the tasks of vocational guidance work taking into account the peculiarities of psychophysical development of children; implementation of complex professional diagnostics of children taking into account mental and physical; development of professionally oriented motivation on affordable occupations for children with special educational needs; studying of labor market needs and providing up-to-date professional information on potential occupational activity for children with special educational needs; systematic informing and counselling of pupils; coordinated work of all specialists of the team of psychological and pedagogical support etc. It was established that the main directions of the tasks of vocational guidance work in the conditions of inclusion are: work with pupils with special educational needs taking into account the category of violations of psychophysical development and labor market needs; cooperation with vocational and higher education institutions, employment services, employers; involvement of parents in cooperation.

Key words: vocational guidance work, pupils with special educational needs, inclusive education, institution of general secondary education.

Актуальність проблеми дослідження. Завданням закладів загальної середньої освіти є формування в учнів бажання реалізувати себе у професійно-трудовій діяльності, розвиток професійно спрямованої мотивації навчання, допомога у здійсненні професійного вибору. Відповідно до Концепції Нової української школи значна увага має приділятися розвитку готовності учнів до свідомого життєвого вибору, самореалізації, трудової діяльності. Одним із шляхів вирішення визначених завдань є активізація та удосконалення профорієнтаційної роботи у закладах загальної середньої освіти. Зокрема, впровадження інклюзивного навчання має передбачати новий підхід до здійснення профорієнтаційної роботи у закладі освіти, оскільки потребує урахування особливостей психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У загальній педагогіці та психології значна увага вчених приділяється вивченню питань профорієнтаційної роботи з підростаючим поколінням. У наукових працях вчених (В. Гладкова, Є. Єгорова, О. Ігнатович, В. Кириченко, В. Кобченко, О. Коропецька, Н. Отрощенко, О. Протас та ін.) розкрито основні поняття профорієнтаційної роботи, визначено завдання, компоненти, шляхи та методи профорієнтації у закладах загальної середньої освіти. Професійне самовизначення було предметом дослідження Є. Борисової, О. Вітківської, О. Капустіної, Є. Клімова, Н. Пряжнікова, Л. Шелестової та ін.

У корекційній педагогіці вченими вивчаються різні аспекти проблеми профорієнтаційної роботи та працевлаштування осіб з особливими освітніми потребами (Г. Афузова, Ю. Бистрова, О. Глоба, Є. Клопота, О. Колишкін, Є. Колота, О. Легкий, Д. Маршавін, Г. Мерсіянова, М. Судаков, В. Товстоган, К. Турчинська, А. Шевцов та ін.). Аналіз літературних джерел свідчить, що проблема профорієнтації дітей з різними освітніми потребами у спеціальних закладах загальної середньої освіти є достатньо дослідженою, проте особливості реалізації цієї роботи в умовах інклюзивного навчання ще не були проблемою наукових пошуків.

Метою нашої статті є визначення особливостей профорієнтаційної роботи з учнями з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу. Здійснення профорієнтаційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є одним із пріоритетних завдань закладу освіти, оскільки професійне навчання та майбутня трудова діяльність сприятимуть їхній успішній соціалізації та реалізації як повноцінної особистості, члена суспільства.

Профорієнтаційна робота являє собою комплекс медичних, педагогічних, психологічних, соціальних заходів, спрямованих на активізацію професійного самовизначення, виявлення здібностей, інтересів, можливостей індивіда, які впливають на вибір професії [7]. Основною метою профорієнтаційної роботи є сприяння професійному самовизначенню особистості для реалізації трудового потенціалу в майбутньому.

У профорієнтаційній роботі виділяють декілька взаємопов'язаних компонентів [3; 6; 7; 8]:

- професійна діагностика – психолого-педагогічна та медико-фізіологічна оцінка розвитку учнів з метою визначення професійно важливих властивостей та якостей;
- професійне інформування – система заходів спрямованих на формування в учнів уявлень і знань про особливості професій, потреб суспільства з метою правильного професійного самовизначення;
- професійне консультування – надання допомоги учневі у професійному самовизначенні на основі вивчення її професійно важливих властивостей та якостей;
- професійний вибір – надання допомоги учневі у виборі конкретної професії на основі здібностей, інтересів, умов майбутнього працевлаштування;
- професійна адаптація – система заходів, яка спрямована на забезпечення успішної адаптації індивіда до професійно-трудова діяльності.

Здійснення профорієнтаційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання потребує впровадження нових форм і методів роботи, оновлення організаційно-методичного підходу щодо реалізації її завдань. Доцільним є перейняття досвіду закладів спеціальної освіти щодо профорієнтаційної роботи. В умовах інклюзивного навчання ефективним буде поєднання загальної та спеціальної системи профорієнтаційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Аналіз літературних джерел (О. Алексєєв, В. Гладкова, Є. Єгорова, О. Ігнатович, В. Кириченко, В. Кобченко, О. Коропецька, С. Миронова, М. Садовий, В. Синьов та ін.) засвідчив наявність спільних та відмінних ознак профорієнтаційної роботи у закладах загальної середньої освіти та спеціальних закладів освіти [1; 4; 8; 9; 10]. Спільними ознаками є власне сутність, завдання та компоненти профорієнтаційної роботи. Основною відмінністю є те, що у спеціальному закладі освіти може бути професійно-трудова навчання, що передбачає здобуття учнями певних професій з метою майбутнього працевлаштування. Тому реалізація компонентів профорієнтаційної роботи та їхніх завдань відбувається в іншій концепції, зокрема, професійний вибір та адаптація здійснюється у процесі професійно-трудова навчання учнів у закладі освіти. Проте це

не виключає подальшого професійного вибору учнів, оскільки кінцевою метою профорієнтаційної роботи має бути професійне самовизначення. На нашу думку, професійно-трудове навчання учнів з особливими освітніми потребами є значною перевагою саме спеціальних закладів освіти. Специфіку мають форми і методи реалізації завдань профорієнтаційної роботи, які використовуються з урахуванням освітніх потреб дітей.

В умовах інклюзивного навчання реалізація завдань профорієнтаційної роботи має здійснюватися командою психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами, основна роль серед яких у цьому відводиться фахівцям психологічної служби закладу освіти. Сприяння соціальному і професійному визначенню особистості з урахуванням їх ціннісних орієнтацій, здібностей, життєвих планів і можливостей дітей з особливими освітніми потребами є одним із ключових завдань соціально-психологічного супроводу.

Розглянемо особливості профорієнтаційної роботи в умовах інклюзивного навчання.

У загальному проведення профорієнтаційних заходів має відбуватись з урахуванням вікових та психофізичних особливостей учнів, потреб ринку праці. Проте у роботі з учнями з особливими освітніми потребами обов'язково слід враховувати стан здоров'я дітей, характер та ступінь порушення функціональних систем організму, можливі протипоказання до певних видів професій.

Сприяння професійному самовизначенню передбачає визначення професійної придатності учнів та доступності професій для них. Це є завданням професійної діагностики, яку здійснюють практичний психолог, соціальний педагог, педагоги, медичний працівник закладу освіти, кожен з яких має певну сферу своєї компетентності, в межах якої й здійснює вивчення школяра. Професійна діагностика дітей з особливими освітніми потребами має відбуватись з урахуванням особливостей психічного та фізичного розвитку учнів, що потребує використання адаптованих методик психолого-педагогічної оцінки.

Наступним компонентом профорієнтації є професійне інформування, сутність якого полягає в ознайомленні учнів з світом професій, їхніми характеристиками та вимогами щодо працівника. Необхідною умовою ефективності професійного інформування є знайомство дітей з особливими освітніми потребами з доступними для них професіями. Все це не обмежує право дітей бути ознайомленими з різними професіями, незалежно від можливості їхнього опанування. З метою ефективного професійного інформування фахівці закладу освіти з інклюзивним навчання повинні чітко знати доступні професії для дітей з особливими освітніми потребами різних категорій, вивчати ринок праці та можливість реалізації учнів у тих чи інших видах трудової діяльності.

Особливої уваги у здійсненні профорієнтаційної роботи потребує професійне консультування, основною метою якого є надання допомоги

учневі усвідомити свої потенційні можливості, інтереси, а також стимулювати до правильного вибору майбутньої професії. Саме професійне консультування має стати пріоритетним завданням психологічної служби закладу освіти, оскільки дає можливість на основі результатів професійної діагностики сприяти правильному вибору майбутньої професії з урахуванням власних можливостей та бажань. У процесі професійного консультування слід сприяти самоусвідомленню учнів, формувати адекватну самооцінку, вміння здійснювати самоаналіз та співвідносити свої можливості, здібності з вимогами до професії. Необхідним є формування в учнів розуміння різниці між «хочу» і «можу». При цьому вагомим є не нав'язування учням їхньої неможливості виконання певних видів діяльності через фізичну чи психічну неповносправність, а розкриття позитивних аспектів доступних професій шляхом розвитку адекватної самооцінки та відповідних професійних інтересів.

Вибір професії має здійснювати учень, проте стимулювання професійного самовизначення слід здійснювати у тісній співпраці з батьками, оскільки їхній вплив на вибір майбутньої професії відіграє важливу роль. Крім того необхідним є залучення соціальних служб, роботодавців, закладів професійно-технічної та вищої освіти для здійснення профорієнтаційної роботи. Наявність такої співпраці забезпечує можливість реалізації завдань професійної адаптації до майбутньої професії під час її здобування або ж у процесі трудової діяльності.

Професійна адаптація передбачає сприяння у професійній реалізації учнів, катamnестичне вивчення випускників. Це допоможе визначити ефективність обраних шляхів та методів профорієнтації, удосконалити її, здійснити «зворотній зв'язок».

На основі аналізу літературних джерел (В. Бажмін, Д. Закатнов, В. Міненко, М. Садовий, В. Синьов та ін.) нами визначено умови успішного здійснення профорієнтаційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії [2; 3; 5; 9; 10]:

- реалізація завдань профорієнтаційної роботи з урахуванням особливостей психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами;
- здійснення комплексної професійної діагностики дітей з урахуванням особливостей психофізичного розвитку;
- розвиток професійно-спрямованої мотивації на доступні професії для дітей з особливими освітніми потребами;
- залучення закладів професійно-технічної та вищої освіти з попереднім вивчення можливостей якісного професійного навчання учнів у цих закладах освіти, наявність відповідних умов;
- залучення працівників служби зайнятості, роботодавців з метою ознайомлення з можливостями подальшого працевлаштування;
- вивчення попиту ринку праці та надання сучасної професійної інформації щодо потенційних видів трудової діяльності для дітей з

особливими освітніми потребами (оновлення та розробка бази професіограм з урахуванням доступності професій для різних категорій дітей);

– проведення систематичного інформування та консультування учнів з метою надання допомоги у професійному самовизначенню;

– залучення батьків до здійснення профорієнтаційної роботи, надання їм консультацій та врахування їхньої думки щодо майбутньої професії учнів з особливими освітніми потребами;

– злагоджена робота усіх фахівців команди психолого-педагогічного супроводу з метою реалізації завдань профорієнтаційної роботи та ін.

Висновки. Отже, профорієнтаційна робота є пріоритетним завданням закладів освіти, оскільки сприяє майбутній трудовій соціалізації дітей. В умовах інклюзивного навчання профорієнтаційна робота передбачає урахування особливостей психофізичного розвитку учнів з особливими освітніми потребами. Реалізація завдань профорієнтаційної роботи має бути спрямована на формування професійного самовизначення учнів. Успішність цієї роботи передбачає злагоджену діяльність усіх фахівців команди психолого-педагогічного супроводу, координаторами якої є фахівці психологічної служби закладу освіти. Основними напрямками реалізації завдань профорієнтаційної роботи в умовах інклюзії є: робота з учнями з особливими освітніми потребами (індивідуальна та колективна) з урахуванням категорії порушень психофізичного розвитку та потреб ринку праці; співпраця з професійно-технічними та вищими закладами освіти, службами зайнятості, роботодавцями; залучення батьків до співпраці.

Перспективними напрямками нашого дослідження буде розробка методичних рекомендацій щодо профорієнтаційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Бібліографія

1. Алексеев, О.Л., Алексеева, Д.В. (2007) Профессиональное образование инвалидов по зрению. Екатеринбург: Издатель Калинина Г.П. **2. Бажмін, В.Б.** (2001) Роль професійної орієнтації підлітків з інвалідністю в системі комплексної роботи корекційно-реабілітаційних установ в Миколаївській області. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: «Соціально-педагогічна».* 17. 20-27. **3. Закатнов, Д.О.** (2009) Стан і проблеми професійної орієнтації. *Професійно-технічна освіта: інноваційний досвід, перспективи.* 6. 173–179. **4. Миронова, С.П.** (2015) Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. **5. Міненко, В.** (2012) Профорієнтація молоді як механізм формування свідомого професійного вибору. *Теорія та практика державного управління.* 2. 388-394.

6. Мирошніченко, Н.О. (2017) Соціально-педагогічна профорієнтація молоді з інвалідністю в умовах реабілітаційного закладу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка.* 23. 62-68. **7. Постанова** Кабінету міністрів України від 17 вересня 2008 р. № 842 «Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення» <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/download/postanova-vid-veresnya-2008-842-pro-2008-6921.html>. **8. Ігнатович, О.М.** (2014) Професійна орієнтація. Кіровоград: Імекс-ЛТД. **9. Садовий, М.І.** (2014) Особливості трудового виховання і профорієнтації в умовах нової парадигми освіти. *Наукові записки.* 125. 32-37. **10. Синьов, В.М.** (2009) Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка. Ч. 2. Навчання і виховання дітей. Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова.

References

1. Alekseev, O.L., Alekseeva, D.V. (2007) *Professyonalnoe obrazovanye invalidov po zreniiu.* Ekaterynburh: Izdatel Kalynyna N.P. [in Russian]. **2. Bazhmin, V.B.** (2001) The role of professional orientation of adolescents with invalidity in the system of integrated work of correctional and rehabilitating institutions in the Mykolaiv region. *Collection of scientific works of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University. Series: "Socio-pedagogical".* 17. 20-27. [in Ukrainian]. **3. Zakatnov, D.O.** (2009) Status and problems of vocational guidance. *Vocational and technical education: innovative experience, perspectives.* 6. 173-179. [in Ukrainian]. **4. Myronova, S.P** (2015) Correctional psychopedagogy. Oligophrenopedagogy Kamenets-Podilsky: Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University. [in Ukrainian]. **5. Minenko, V.** (2012) Vocational guidance of youth as a mechanism for the formation of conscious professional choice. *Theory and practice of public administration.* 2. 388-394. [in Ukrainian]. **6. Myroshnichenko, N.O.** (2017) Social-pedagogical vocational guidance for young people with disabilities in conditions of rehabilitation institution. *Naukowi Chasopys National Pedagogical Drahomanov University. Series 11: Social Work. Social pedagogy.* 23. 62-68. [in Ukrainian]. **7. Resolution** of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 17, 2008 No. 842 "On Approval of the concept of the state system of professional orientation of the population". <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/download/postanova-vid-veresnya-2008-842-pro-2008-6921.html>. [in Ukrainian]. **8. Ignatovich, O.M.** (2014) Vocational guidance. Kirovograd: Imex-LTD. [in Ukrainian]. **9. Sadovyi, M.I.** (2014) Features of labor education and vocational guidance in a new paradigm of education. *Naukowi zapysky.* 125. 32-37. [in Ukrainian]. **10. Synyov, V.M.** (2009) Correctional psychopedagogy. Oligophrenopedagogy. Ch. 2. Teaching and upbringing of children. Kyiv: Publishing house of National Pedagogical Drahomanov University. [in Ukrainian].

Received 13.03.2019
Accepted 13.04.2019